

СПЛАТА СУДОВОГО ЗБОРУ ЯК МОЖЛИВЕ ОБМЕЖЕННЯ ДОСТУПУ ДО ПРАВОСУДДЯ ПІД ЧАС ОСКАРЖЕННЯ СУДОВОГО РІШЕННЯ В ПОРЯДКУ ЦИВІЛЬНОГО СУДОЧИНСТВА

GRANTED FOR THE PAYMENT OF COURT FEES AS POSSIBLE RESTRICTION OF ACCESS TO JUSTICE IN APPEAL AGAINST COURT DECISIONS IN CIVIL PROCEEDINGS

Заборовський В.В.,

*доктор юридичних наук, доцент,
професор кафедри цивільного права та процесу
Ужгородського національного університету*

Манзюк В.В.,

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри господарського права
Ужгородського національного університету*

Стойка А.В.,

магістр права

У статті досліджуються особливості сплати судового збору під час оскарження судового рішення в апеляційному та касаційному порядку через призму фінансових обмежень доступу до правосуддя. Аналізується значення доступу до судів вищих інстанцій в практиці Європейського суду з прав людини. Остання вказує на те, що хоча таке право і гарантується ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, тим не менш право доступу до судів апеляційної та касаційної інстанції не є абсолютним, і кожна держава може самостійно встановлювати процесуальні механізми обмеження доступу до таких судів, в тому числі фінансові обмеження, за умови дотримання справедливого балансу між публічними та приватними інтересами.

Аналіз доктринальних досліджень ролі та значення перегляду судових рішень у суді апеляційної та касаційної інстанції дає можливість дійти висновку, що хоча таке право і гарантується на законодавчому рівні, тим не менш у силу властивостей суду щодо перегляду судових рішень, які набрали законної сили (зокрема, що стосується суду касаційної інстанції), доступ до них може бути обмежений. На основі аналізу судової практики вказується на неефективність положення про відстрочення та розстрочення сплати судового збору, що стосується як дискреційних повноважень суду в застосуванні такої норми, так і відсутності необхідної та сталої судової практики надання доказів, що підтверджують дійсний майновий стан особи, яка просить про відстрочення або про розстрочення сплати судового збору.

У зв'язку з вищенаведеним автори доходять висновків, що хоча одна можливість безперешкодного захисту надає цивільному обороту стійкість і попереджає порушення прав, сама природа судового збору є виправданою, враховуючи постійний розвиток цивільних правовідносин, оскільки заохочує до знаходження шляхів позасудового врегулювання спору. Однак вважаємо, що невиправданим є встановлення явного фінансового обмеження доступу до судів вищих інстанцій, оскільки це може не тільки нівелювати довіру суспільства до судів нижчих інстанцій, але й підірвати саме право на ефективний судовий захист.

Ключові слова: доступ до правосуддя, апеляційне оскарження, касаційне оскарження, судовий збір, відстрочення, розстрочення.

The article investigates the peculiarities of the payment of court fees when appealing a court decision on appeal and cassation due to the prism of financial restrictions on access to justice. The importance of access to higher courts in the case law of the European Court of Human Rights is analyzed. The latter indicates that although such a right is guaranteed by Art. 6 of the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, however, the right of access to the courts of appeal and cassation is not absolute, and each state can independently establish procedural mechanisms for restricting access to such courts, including financial restrictions, provided that the just the balance between public and private interests.

An analysis of the doctrinal studies of the role and importance of reviewing court decisions in appellate and cassation courts makes it possible to conclude that, although such a right is guaranteed at the legislative level, it is nonetheless due to the court's capacity to review judicial decisions that have entered into force (in particular, as regards the court of cassation) access to them may be restricted. The analysis of the case law indicates the ineffectiveness of the postponement and deferral of the court fee, which concerns both the discretionary power of the court to apply such a rule and the lack of the necessary and permanent judicial practice of providing evidence that confirms the valid financial status of the person requesting the postponement or a deferral of court fees.

In view of the foregoing, the authors conclude that although one possibility of unhindered protection gives stability to the civil turnover and prevents the violation of rights, the very nature of legal fees is justified, given the constant development of civil relations, as it encourages the finding of ways. However, we consider it unjustified to impose a clear financial restriction on access to higher courts, as this can not only undermine public confidence in lower courts, but also undermine the right to effective judicial protection

Key words: access to justice, appeal on appeal, cassation appeal, court fee, deferment, installments.

Постановка проблеми. Досліджуючи питання сплати судових витрат у цивільному судочинстві [1], їх розподілу [2], ми звертаємо увагу також на особливість визначення сум судового збору, що підлягає сплаті під час оскарження рішення суду в апеляційному та касаційному порядку, оскільки саме розмір судового збору може стати як надійним критерієм відбору більш «серйозних» справ для вищої інстанції, так і одним із дієвих критеріїв обмеження доступу до суду апеляційної та касаційної інстанції. Актуальність теми визначається насамперед тим, що, посилюючи роль судового збору як основного джерела фінансу-

вання судової системи [3], наслідком може стати значне фінансове обмеження доступу до суду вищої інстанції, що не зможе забезпечити належний рівень доступу до правосуддя та отримання кожним гарантованого Конституцією України судового захисту [4].

Метою статті є визначення доцільності та ефективності фінансового обмеження доступу до суду апеляційної та касаційної інстанції на фоні процесу реформування української моделі правосуддя. Автори ставлять перед собою такі завдання: визначити раціональність збільшеної плати за доступ до судів вищих інстанцій; проаналізу-

вати порядок реалізації судами положення про відстрочку, розстрочку та звільнення від сплати судового збору; дослідити практику Європейського суду з прав людини з даного питання.

Стан опрацювання. Дослідженням питання сплати судового збору та пошуку більш гнучкого механізму фінансового обмеження доступу до суду займалися деякі науковці, серед яких вважаємо за необхідне виділити таких, як: О.А. Борисова, Н.М. Грень, А.С. Гуркін, А.А. Иванов, Р.В. Колосов, У.З. Коруц, О.В. Подгрудкова, С.В. Прилуцький, Н.Ю. Сакара, В.І. Сидоренко, Т.А. Цувіна та інші.

Виклад основного матеріалу. На сучасному етапі державотворення ефективність функціонування судової системи в Україні стала індикатором рівня розвитку та взаємодії таких категорій, як держава та громадянське суспільство, де підкатегорією виступають судова влада та права людини. Саме тому визначення необхідності та особливо порогу встановлених фінансових обмежень доступу до суду є явищем, дискусії щодо якого залишаються й досі актуальними. Так, одні автори визначають, що доступність правосуддя полягає в можливості безперешкодного звернення будь-якої зацікавленої особи до суду [5, с. 99], яке в цивільному судочинстві має надімперативний характер [6, с. 990], а сама природа судових витрат є найбільшою перешкодою в реалізації права на судовий захист [7, с. 374], інші, навпаки, визнають роль судового збору як механізму, що не тільки утримує одну сторону від подання необґрунтованих позовів [8, с. 638], але й дисциплінує поведінку протилежної [9, с. 268].

Дане питання було неодноразово досліджено Європейським судом із прав людини (далі – ЄСПЛ), який у своїх рішеннях відмічає, що запровадження судового збору є цілком, котра як така сумісна з належним відправленням правосуддя (справа «Станков проти Болгарії» [10]), а встановлена законодавством вимога про його сплату сама по собі не може розглядатися як обмеження доступу до суду згідно з п. 1 ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. (далі – Конвенція) [11] за умови, що сама суть права на доступ до суду не порушується, а вживані заходи пропорційні цілям, переслідуючим ст. 6 Конвенції (справа «Кройц проти Польщі» [12]). Мета, яка переслідується загальними правилами про судові витрати, може бути визнана сумісною із загальними правилами відправлення правосуддя, наприклад, для фінансування функціонування судової системи (справа «Станков проти Болгарії» [10]) та для стримування від необґрунтованих позовів (справа «Маріна проти Латвії» [13]). Проте розмір судового збору, здатність заявника сплатити його та стадія розгляду справи, на якій стягується судовий збір, є факторами, які істотно обмежують доступ особи до суду (справа «Шишков проти Росії» [14]).

Таким чином, як проміжний висновок зазначимо, що сама правова природа судового збору є цілком виправданою, що, зокрема, підтверджується звітом Європейської комісії з питань ефективності правосуддя (СЕРЕJ) «Система правосуддя в Європі. Ефективність та якість правосуддя 2018 р.», згідно з яким у всіх європейських країнах (за винятком Франції, Люксембургу та Іспанії (для фізичних осіб)) учасники справи зобов'язані сплатити судовий збір чи іншу плату за початок розгляду справи судом [15, с. 64].

Однак що стосується саме розміру судового збору за подання апеляційної/касаційної скарги згідно з вітчизняним законодавством, то зазначимо, що відповідно до Закону України «Про судовий збір» [16] розмір судового збору за подання апеляційної та касаційної скарги становить 150% і 200% відповідно від суми, яка підлягала сплаті під час подання позовної заяви (згідно із законопроектом № 2427 від 13.11.2019 р. – під час подання позовної заяви, іншої заяви і скарги підлягала сплаті за оспорювану частину вимог [17]).

Самий захист, передбачений ст. 6 Конвенції, не припиняється з рішенням першої інстанції (справа «Ектабани проти Швеції» [18]) і передбачає декілька складових частин (компонентів), де отримання рішення суду першої інстанції – лише один зі структурних елементів системи [19, с. 1].

Так, перегляд судом апеляційної інстанції судових рішень першої інстанції, які не вступили в законну силу, – найбільш доступний і швидкий спосіб перевірки законності й обґрунтованості судових актів [20, с. 3–4]. А гарантією законності рішень, що приймаються судами першої та апеляційної інстанції, передбачається право на подачу касаційної скарги [21, с. 18].

О.А. Борисова вказує на те, що в разі використання так званих основних засобів правосуддя, серед яких апеляційне та касаційне провадження, завжди існує припущення про судову помилку, що потребує перевірки [22, с. 131], і яка може виникнути не тільки внаслідок вини будь-якої зі сторін. Сам же ЄСПЛ у своїх рішеннях неодноразово наголошував, що в тих державах, де є процедури оскарження судового рішення, держава зобов'язана забезпечити, щоб особи продовжували користуватися тими ж основними гарантіями ст. 6 Конвенції у вищих судах, що і в судах першої інстанції (справа «Пейкар Йев Хагтанак Лтд. проти Вірменії» [23]).

Таким чином, отримання належного судового захисту та остаточного судового рішення не завжди гарантує відновлення порушених прав, свобод та інтересів людини і громадянина. Це, зокрема, пов'язано із судовою помилкою, яка, на думку Л.А. Терехової, є результатом неправильно вирішеної справи, за якої захист прав суб'єкта так і не відбувся [19].

Отже, право доступу до судів вищих інстанцій є одним зі складників гарантій права доступу до суду зокрема та права на справедливий суд взагалі. При цьому таке право не є абсолютним та може бути обмежене самою державою на законодавчому рівні (справа «Молдавська проти України» [24]). Що ж стосується встановлених законом обмежень доступу до судів вищих інстанцій, то, враховуючи вищенаведену доктринальну позицію щодо наявності судової помилки, вважаємо за необхідне розглянути такі фінансові обмеження більш детально.

Більшість науковців схильні до думки, що низький розмір судового збору під час оскарження судового рішення буде неадекватним витратам на відповідну діяльність судів за їх розглядом, що в кінцевому підсумку тільки посилить ситуацію з доступністю правосуддя [25, с. 16], диференціація ж розміру судового збору залежно від судової інстанції, в якій розглядається справа, підвищуючись по мірі руху справи по інстанціях, захищає суди від напливу професійних сутяжників [26, с. 56], необґрунтованого оскарження судових рішень і затягування провадження по справі [25, с. 10].

Вважаємо таку позицію авторів не надто аргументованою, оскільки вона призводить до дискредитації судів у залежності від інстанції (в особливості це стосується судів першої інстанції). Виходячи з такого стану речей, чим вища інстанція – тим ефективніший судовий захист, і тоді особи для належного захисту своїх прав необхідно буде пройти всі інстанції (або навіть звернутися до конституційної юстиції чи міжнародного судового органу). У результаті це може зумовити перетворення судової системи на інструмент для активізації соціальної економічної стратифікації, що суперечить праву на справедливий суд, оскільки дасть змогу подвійно тлумачити ст. 55 Конституції України, яка гарантує право кожному на судовий захист, а поняття «кожному» в такому разі зводиться до диференціації осіб у залежності від майнового становища, де менш забезпечені особи не зможуть у повній мірі користуватися наданим їм правом на захист та правом на оскарження судового рішення.

Будь-яка сучасна судова система світу є ефективною та дієвою виключно за умови наявності розвинутого інституту перевірки судових рішень [27, с. 137]. Так, суди апеляційної інстанції перевіряють законність та обґрунтованість судового рішення, яке не вступило в законну силу, для чого суд з'ясує, чи правильно визначені обставини, які мають значення для справи, чи підтверджені вони дослідженими судом доказами, чи відповідають висновки суду обставинам справи, а також перевіряє дотримання судом першої інстанції норм процесуального права та правильність застосування норм матеріального права [28, с. 30]. Метою ж діяльності суду касаційної інстанції є доведення (встановлення) наявності чи відсутності суддівської помилки під час ухвалення судового рішення [29, с. 27]. Таким чином, як вірно зазначає С.В. Прилуцький, головний тягар судочинства несуть саме суди першої інстанції, які розглядають справи по суті [30, с. 18].

Дійсно, судовий збір під час подання заяви до суду першої інстанції стимулює учасників справи до визначення важливості для них вирішення спору в судовому порядку. І, з одного боку, з огляду на характер апеляційного провадження та той факт, що справа вже розглядалася в суді першої інстанції (справа «Подбієльські та ППУ Полпуре проти Польщі» [31]), а також враховуючи особливий статус Верховного Суду як вищого судового органу, держава в принципі повинна мати можливість встановлювати навіть суворі обмеження на доступ до вищого суду (справа «Йованович проти Сербії» [32]), проте, з іншого боку, такий стан речей може значно обмежити доступ населення до правосуддя [33, с. 97].

Усунення фінансової перешкоди в разі звернення до суду та забезпечення доступності правосуддя, на думку Н.Ю. Сакари, може досягатися шляхом введення механізму відстрочки, розстрочки або звільнення від сплати судових витрат конкретних осіб, які за своїм майновим становищем не можуть їх сплатити [34, с. 15]. Так, у справі «Шишков проти Росії» ЄСПЛ зазначив, що національні суди з метою забезпечення безперервного функціонування судової системи та захисту інтересів заявника під час подачі позову до суду надають звільнення від судових витрат тим особам, які можуть довести своє скрутне матеріальне становище (справа «Шишков проти Росії» [14]).

Ст. 8 Закону України «Про судовий збір» передбачає, що, враховуючи майновий стан сторони, суд може своєю ухвалою за її клопотанням відстрочити або розстрочити сплату судового збору на певний строк, але не довше ніж до ухвалення судового рішення у справі [16]. П. 1 ч. 1 ст. 8 вищевказаного Закону визначено, що, враховуючи майновий стан сторони, суд може своєю ухвалою за її клопотанням відстрочити або розстрочити сплату судового збору на певний строк, але не довше ніж до ухвалення судового рішення у справі за умови, що розмір судового збору перевищує 5% розміру річного доходу позивача-фізичної особи за попередній календарний рік.

Проте навіть така норма не виправдовує себе на практиці належним чином. Так, суди, вирішуючи питання про зменшення суми судового збору, його відстрочку чи розстрочку, зазначають, що вказаною нормою передбачено право суду, а не його обов'язок щодо відстрочення сплати судового збору, посилаючись при цьому на ст. 129 Конституції України, яка передбачає рівність усіх учасників судового процесу перед законом і судом як одну із засад судочинства [35]. Підставою для вчинення судом зазначених дій є врахування ним майнового стану сторони (належні їй майнові права та обов'язки) та стадії розгляду справи [36], і особа, яка заявляє відповідне клопотання, повинна навести доводи і подати докази на підтвердження того, що її майновий стан перешкоджає (перешкоджає) сплаті нею судового збору у встановленому порядку і розмірі [37]. Логічно, що таким документом повинна бути довідка про доходи за минулий рік. Тим не менш, судова практика, звертаючи увагу на недоліки зазначеної

норми, вказує, що дана норма не містить чіткого переліку документів, які можуть підтвердити скрутне матеріальне становище особи, а тому можливість особи сплатити судовий збір у кожному конкретному випадку суд встановлює за своїм внутрішнім переконанням [38]. І в деяких випадках в разі незазначення судом, які саме документи необхідно надати особі для того, щоб скористатися правом на зменшення розміру судового збору, може бути підставою для оскарження рішення суду [39], проте в інших – якщо у поданому клопотанні не зазначено обґрунтованої підстави для відстрочення сплати судового збору, не додано жодних доказів, суд може визнати таке клопотання зловживанням скаргником належними йому процесуальними правами [40].

Дискреційними є повноваження суб'єкта владних повноважень обирати в конкретній ситуації між альтернативами, кожна з яких є правомірною [41]. Межі дискреції повинні закінчуватися там, де починається реалізація особою права на справедливий суд та судовий захист, гарантовані Конвенцією та Конституцією України. Таким чином, наскільки правомірними будуть дискреційні повноваження суду в разі застосування ним положення ст. 8 Закону України «Про судовий збір», щоб не порушити право особи на доступ до суду, з одного боку, та рівність всіх осіб перед законом і судом – з іншого? Для більшого дослідження даного питання вважаємо за необхідне звернутися до практики ЄСПЛ щодо меж дискреції суду під час застосування вищезазначеної норми.

Так, у справах, що стосуються грошових вимог, можна сказати, що існує прямий зв'язок між об'єктом розгляду і судовим збором, оскільки цей збір залежить від суми, яку особа заявляє (справа «Кніат проти Польщі» [42]), однак суд під час розгляду прохання про зменшення судового збору через фінансову неспроможність заявника не повинен ураховувати вартість позову, хоча вона може служити одним з елементів в оцінці його пропорційності (справа «Маріна проти Латвії» [13]). Проте якщо особа навмисно завищує вартість своїх позовних вимог, вона не може бути повністю звільнена від сплати судового збору, а його розмір у такому випадку вважатиметься відповідним (справа «Купец проти Польщі» [43]).

Суди, вирішуючи питання про відстрочку сплати судового збору за подання касаційної скарги, не повинні брати до уваги статус скаргника як комерційного суб'єкта, оскільки наявність коштів для сплати судового збору є лише гіпотетичною (справа «Пейкар Йев Хагтанак Лтд. проти Вірменії» [19]) та не може бути покладена в основу рішення про відмову у відстрочці, якщо заявник подав клопотання про зворотне (справа «Телтронік-КАТВ проти Польщі» [44]).

Крім зазначеного, підриває саму суть права на доступ до вищого суду і надмірний розмір судового збору за подачу апеляційної скарги, якщо в результаті вона була відхилена судом на офіційних підставах (справа «Кніат проти Польщі» [42]), або це призвело до відмови заявниками від своїх вимог, і справа більше не розглядалася судом (справа «Єдамські і Єдамська проти Польщі» [45]), оскільки, як зазначає ЄСПЛ, у такому разі наявне непропорційне обмеження права особи на доступ до вищого суду, оскільки державі не вдалося забезпечити належний баланс між інтересами держави щодо стягнення судового збору за розгляд справи, з одного боку, і заінтересованістю особи в подачі апеляційної скарги на судові рішення та у вирішенні її вимог через суд – з іншого.

Доступ до суду визначається як фізична, юридична, процесуальна та економічна безперешкодна можливість звернення до суду та отримання справедливого рішення [46, с. 136]. А тому обмеження, які носять чисто фінансовий характер і які повністю не пов'язані з особливостями оскарження або перспективами його успіху, повинні піддаватися особливо суворій перевірці з точки зору інтересів правосуддя (справа «Пейкар Йев Хагтанак Лтд. проти Вірменії»

[23]), а такий крок законодавця може бути виправданим лише за однієї умови – покращення чи навіть значного покращення рівня та якості правосуддя, хоча сама зміна принципів фінансування судової системи не може вплинути на це [47, с. 98]. І хоча метою забезпечення встановлення певних ставок судових витрат на законодавчому рівні є забезпечення діяльності судової гілки влади, а насамперед дисциплінування осіб, які звертаються за захистом своїх порушених прав й інтересів, спрямоване на обмеження подання до суду необґрунтованих заяв та клопотань [48], проте, згідно зі ст. 130 КУ, саме на державу покладено обов'язок забезпечення фінансування та належних умов функціонування та діяльності суддів, вона не може покласти навіть частково та опосередковано виконання своїх обов'язків на інших осіб [49, с. 139]. За наявних обставин та враховуючи вищеведене, на нашу думку заслуговує на увагу досвід Латвії, де особи, які мають доступ до безоплатної юридичної допомоги, автоматично звільняються від сплати судового збору [15, с. 72].

Висновки. Отже, гарантоване Конституцією України право на судовий захист надає цивільному обороту стійкість і попереджає порушення інших прав. Важливим елементом його реалізації, зокрема в цивільному судочинстві, є інститут перегляду судових рішень, який спрямований на усунення судових помилок, що можуть бути допущені судами першої інстанції. Даний інститут гарантує також можливість отримання доступу до судів вищих інстанцій, який, хоч і може бути обмежений, проте все ж повинен забезпечити одержання особою належного судового захисту. У свою чергу існування інституту судового збору є виправданим, враховуючи постійний розвиток цивільних правовідносин, оскільки багато в чому заохочує до знаходження шляхів позасудового врегулювання спору. Однак вважаємо, що не виправданими є встановлення явного фінансового обмеження доступу до судів вищих інстанцій, оскільки це може не тільки нівелювати довіру суспільства до судів нижчих інстанцій, але й підірвати саме право на судовий захист.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Заборовський В.В., Стойка А.В. Забезпечення доступності правосуддя через призму новацій у порядку регулювання інституту судових витрат у цивільному процесі України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право.* 2018. Вип. 52. Т. 1. С. 112–118.
2. Заборовський В.В., Манзюк В.В., Стойка А.В. Деякі проблемні питання розподілу судових витрат як один зі складників прав доступу до суду. *Порівняльно-аналітичне право.* 2018. № 4. С. 105–107. URL: http://www.pap.in.ua/4_2018/26.pdf (дата звернення: 24.12.2019).
3. Про стратегію реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015-2020 роки : Указ Президента України від 20 травня 2015 р. № 276/2015. *Офіційний вісник України.* 2015. № 41. Ст. 38.
4. Конституція України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України.* 1996. № 30. Ст. 141.
5. Демченко С. Про поняття «правосуддя» і «доступність правосуддя». *Вісник Академії правових наук України.* 2010. № 2. С. 96–102.
6. Цувіна Т.А. Право на суд у цивільному судочинстві. *Форум права.* 2012. № 4. С. 990–999.
7. Коруч У.З. Теоретичні аспекти регулювання права на справедливий судовий розгляд у національному праві та в практиці Європейського суду з прав людини. *Право і суспільство.* 2013. № 6.2. С. 371–375.
8. Васильовський Е.В. Курс гражданского процесса: субъекты и объекты процесса, процессуальные отношения и действия. Москва : Статут, 2016. С. 624.
9. Гуркин А.С. Реализация регулятивной функции сбора на примере судебной пошлины. *Проблемы в российском законодательстве.* 2012. № 1. С. 266–270.
10. Judgment of the European Court of Human Rights in the case «Stankov v. Bulgaria» on July 12, 2007 (Application № 68490/01). URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-81606> (дата звернення: 24.12.2019).
11. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950. *Голос України.* 1998. № 3.
12. Judgment of the European Court of Human Rights in the case «Kreuz v. Poland» on June 19, 2001 (Application № 28249/95). URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-59519> (дата звернення: 24.12.2019).
13. Judgment of the European Court of Human Rights in the case «Marina v. Latvia» on October 26, 2010 (Application № 46040/07). URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-101469>
14. Judgment of the European Court of Human Rights in the case «Shishkov v. Russia» on February 20, 2014 (Application № 26746/05). URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-140913> (дата звернення: 24.12.2019).
15. European judicial systems. Efficiency and quality of justice 2018 (2016 data). CEPEJ Studies № 26. URL: https://vkksu.gov.ua/userfiles/Rapport_avec_couv.pdf (дата звернення: 24.12.2019).
16. Про судовий збір : Закон України від 08 липня 2011 р. № 3674-VI. *Офіційний вісник України.* 2011. № 59. Ст. 110.
17. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо сплати судового збору : Проект Закону України від 13 листопада 2019 р. № 2427. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=67362 (дата звернення: 24.12.2019).
18. Judgment of the European Court of Human Rights in the case «Ekbatani. v. Sweden» on May 26, 1988 (Application № 10563/83). URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57477> (дата звернення: 24.12.2019).
19. Терехова Л.А. Система пересмотра судебных актов в механизме судебной защиты : монография. Москва : Волтерс Клувер, 2007. 320 с.
20. Подгрудкова О.В. Обжалование и пересмотр решений арбитражных судов, не вступивших в законную силу (судоустройственный и судопроизводственный аспекты) : автореф. дисс. ... на соиск. науч. степ. канд. юрид. наук : 12.00.15. Саратов, 2011. 22 с.
21. Скворцов О.Ю. Институт кассации в российском арбитражном процессуальном праве (проблемы судоустройства и судопроизводства) : автореф. дис. ... на соиск. науч. степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.04. Санкт-Петербург, 2000. 24 с.
22. Борисова Е.А. Апелляция, кассация, надзор по гражданским делам : учебное пособие. 2-е изд., перераб. и доп. Москва : Норма: ИНФРА-М, 2016. 352 с.
23. Judgment of the European Court of Human Rights in the case «Paykar Yev Haghtanak Ltd. v. Armenia» on December 20, 2007 (Application № 21638/03). URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-84119> (дата звернення: 24.12.2019).
24. Judgment of the European Court of Human Rights in the case «Moldavska. v. Ukraine» on May 14, 2019 (Application № 43464/18). URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-193900> (дата звернення: 24.12.2019).
25. Подгрудкова О.В. Обжалование и пересмотр решений арбитражных судов, не вступивших в законную силу (судоустройственный и судопроизводственный процесс) : автореф. дисс. ... на соиск. науч. степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.15. Саратов, 2011. 22 с.
26. Иванов А.А. О путях повышения эффективности правосудия. *Журнал российского права.* 2005. № 12. С. 53–65.
27. Кучинська О.П., Глущенко С.В. Чи доцільне обмеження права на оскарження рішень суду? *Вісник Академії адвокатури України.* 2010. Число 3 (19). С. 137–141.
28. Борисова Е.А. Понятие «проверка судебных актов» с точки зрения объективной действительности. *Вестник ТГУ.* 2016. Вып. 1 (5). С. 27–36.
29. Луспенник Д.Д. Межі розгляду цивільної справи судом касаційної інстанції: деякі спірні питання. *Вісник Верховного Суду України.* 2010. № 9. С. 27–38.
30. Прилуцький С.В. Судова влада в умовах формування громадянського суспільства та правової держави в Україні : автореф. дис. ... докт. юрид. наук : 12.00.10. Київ, 2013. 36 с.

31. Judgment of the European Court of Human Rights in the case «Podbielski and PPU Polpure v. Poland» on July 26, 2005 (Application № 39199/98). URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-69911> (дата звернення: 24.12.2019).
32. Judgment of the European Court of Human Rights in the case «Jovanović v. Serbia» on October 2, 2012 (Application № 32299/08). URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-113294> (дата звернення: 24.12.2019).
33. Заборовський В.В. Закон України «Про судовий збір»: позитивні та негативні аспекти Закону. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2011. Вип. 16. С. 96–97.
34. Сакара Н.Ю. Проблема доступності правосуддя у цивільних справах : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Харків, 2006. 23 с.
35. Постанова Верховного Суду від 17 травня 2018 року № 904/9117/17. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/74025419> (дата звернення: 24.12.2019).
36. Ухвала Верховного Суду від 20 грудня 2018 року № 187/4103/17. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/78715477> (дата звернення: 24.12.2019).
37. Ухвала Верховного Суду від 21 грудня 2018 року № 199/7250/17-ц. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/78750903> (дата звернення: 24.12.2019).
38. Ухвала Верховного Суду від 28 вересня 2018 року № 459/584/17. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/76811917> (дата звернення: 24.12.2019).
39. Постанова Верховного Суду від 4 липня 2018 року № 686/114/16-ц. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/75473675> (дата звернення: 24.12.2019).
40. Ухвала Верховного Суду від 31 серпня 2018 року № 813/179/18. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/76221848> (дата звернення: 24.12.2019).
41. Постанова Верховного Суду від 27 лютого 2018 року № 816/591/15-а. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/72449250> (дата звернення: 24.12.2019).
42. Judgment of the European Court of Human Rights in the case «Kniat v. Poland» on July 26, 2005 (Application № 71731/01). URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-69901> (дата звернення: 24.12.2019).
43. Judgment of the European Court of Human Rights in the case «Kupiec v. Poland» on February 3, 2009 (Application № 16828/02). URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-91065> (дата звернення: 24.12.2019).
44. Judgment of the European Court of Human Rights in the case «Teltronic-CATV v. Poland» on January 10, 2006 (Application № 48140/99). URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-71946> (дата звернення: 24.12.2019).
45. Judgment of the European Court of Human Rights in the case «Jedamski and Jedamska v. Poland» on July 26, 2005 (Application № 73547/01). URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-69898> (дата звернення: 24.12.2019).
46. Грень Н.М. Право на справедливий суд: проблеми доступності та публічності. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Юридичні науки*. 2015. № 825. С. 132–137.
47. Колосов Р.В. Тариф на правосуддя або правосуддя для обраних (науково-практичний коментар Закону України «Про судовий збір»). *Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Право*. 2015. Вип. 9–10. С. 94–100.
48. Постанова Верховного Суду від 7 листопада 2018 року № 804/6859/16. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/77910656> (дата звернення: 24.12.2019).
49. Сакара Н.Ю. Про правову природу судового збору. *Проблеми законності*. 2016. Вип. 32. С. 135–146.